

Zanemarivanje duhovnosti i njezina važnost kod osoba starije životne dobi

Žučko, Iva

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:312900>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-13**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA**

Iva Žučko

**ZANEMARIVANJE DUHOVNOSTI I NJEZINA
VAŽNOST KOD OSOBA STARIJE ŽIVOTNE DOBI**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2022.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Duhovnost	2
2.1. Određenje pojma duhovnosti	2
2.2. Razgraničenje duhovnosti i religioznosti	3
2.3. Duhovnost i profesija socijalnog rada.....	4
2.4. Prepoznavanje aspekta duhovnosti kod starijih osoba	5
2.5. Značaj i funkcija duhovnosti za osobe starije životne dobi	6
3. Zanemarivanje duhovnosti i njezina uključenost u rad u profesiji socijalnog rada	8
3.1. Pojam duhovnog zlostavljanja/zanemarivanja.....	8
3.2. Zanemarivanje duhovnih potreba kod starijih osoba	9
3.3. Uključivanje aspekta duhovnosti u rad sa starijem osobama u profesiji socijalnog rada	11
4. Kada je duhovnost nezaobilazna u radu s osobama starije životne dobi?	14
5. Zaključak	16
Literatura.....	18

Zanemarivanje duhovnosti i njezina važnost kod osoba starije životne dobi

Sažetak

Duhovnost kao takva vrlo je značajan aspekt u životu brojnih pojedinaca. Kao skupina na koju duhovnost ima poseban utjecaj i značaj ističu se osobe starije životne dobi, a brojna istraživanja govore upravo u prilog pozitivnog utjecaja duhovnosti, kako na njihovo tjelesno zdravlje, tako i na ono mentalno i emocionalno, ali i na njihovu cjelokupnu dobrobit i zadovoljstvo životom. Upravo zbog spomenute dobrobiti koja se veže uz prisustvo duhovnosti kod starijih osoba, vrlo je važno aspekt duhovnosti uključiti u rad s osobama starije životne dobi. Socijalni rad jedna je od profesija čiji su korisnici u značajnoj mjeri upravo starije osobe, a sama primjena duhovnosti u radu profesionalaca socijalnog rada nešto je o čemu se još uvijek vode rasprave. S obzirom na brojne izazove s kojima se starije osobe susreću tijekom procesa starenja, poput primjerice fizičkih, ali i mentalnih bolesti, gubitak supružnika, samoće i isključenosti, važno je u radu s njima prepoznati stvarne potrebe pojedinca te ih uključiti u rad s njima kako bi usluga bila cjelovita, a put k oporavku što uspješniji. Jedna od potreba, koja se kod starijih osoba ističe kao prevažna da bi bila i zanemarena, jest duhovnost, a njezino uskraćivanje predstavlja tešku povredu dostojanstva svakog pojedinca.

Ključne riječi: duhovnost, zanemarivanje, dobrobit, izazovi, cjelovitost

Sažetak (Abstract)

Spirituality as a term is very important aspect in life of numerous individuals. Elderly people stand out as a group of people on which spirituality has a special influence and significance and in addition numerous studies speak precisely in favor of the positive influence of spirituality on their physical health, as well as on their mental and emotional health, but also on their overall well-being and satisfaction with life. Because of the aforementioned benefits associated with the presence of spirituality in the life of the elderly, it is very important to include the aspect of spirituality in work with elderly people. Social work is one of the professions whose users are mainly elderly people, but the very application of spirituality in the work of social work professionals is something that is still being debated. Considering the numerous challenges that elderly people face during the aging process, such as physical and mental illnesses, loss of a spouse, loneliness and exclusion, it is important to recognize the real needs of the individual in working with them and to include those needs in order to enable complete service, and open the possibility to successful recovery. One of needs of the elderly that stands out as too important to be neglected is spirituality, and its denial represents a serious violation of dignity of each individual.

Key words: spirituality, neglect, well-being, challenges, integrity

Izjava o izvornosti

Ja, Iva Žučko pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključivi autor završnog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima od onih navedenih u radu.

Ime i prezime: Iva Žučko, v.r.

Datum: 22.9.2022.

1. Uvod

Dobro je poznata činjenica kako se svijet suočava s trendom starenja stanovništva koji je u stalnom porastu. On se prepoznaje kao sada već dugoročan trend koji je u Europi započeo prije nekoliko desetljeća, a koji za posljedicu ima sve veći udio starijih osoba u ukupnom stanovništvu. S obzirom na sve veći udio starijeg stanovništva osobe starije životne dobi prepoznaju se kao značajna skupina s kojom se susreću stručnjaci profesije socijalnog rada. Socijalni rad, kao profesija, u svojoj srži sadrži holistički pristup koji je usmjeren na promatranje osobe u njezinom okruženju priznajući pri tome psihološke, emocionalne, fizičke i društvene aspekte pojedinca (Epple, 2003.; prema Morgan i sur., 2008.). Međutim, ono što ovakva definicija zanemaruje jest promatranje osobe kao duhovnog bića, odnosno duhovnost koja može biti određujući aspekt svakog pojedinca (Morgan i sur., 2008.). Ono što zahtijeva profesija socijalnog rada jest skretanje pozornosti kako na individualne tako i na okolišne čimbenike u ljudskom ponašanju, prepoznavanje snaga, rješenja i problema kao i ljudske raznolikosti u svim njezinim kontekstima (Nelson-Becker i Canda, 2008.). S tim se veže zaključak da se upravo duhovnost u posljednje vrijeme sve više prepoznaje kao stvarni fenomen i značajan aspekt pojedinca, a ne samo kao neka vrsta „mentalne iluzije“ (Rose, 2001.; prema Fisher, 2011.). Pojam duhovnosti dolazi od latinske riječi „spiritus“, što znači „dah“, ali i „disanje“ (Bugari, 2022.), a samo definiranje pojma prilično je zahtjevno. Duhovnost se u širem smislu može definirati kao sklonost pojedinca da pronade smisao svoga života nadilazeći samoga sebe, a ona se prepoznaje kroz ponašanja i perspektive koje su povezane sa transcendentnom dimenzijom, odnosno nečim većim od samoga sebe (Reed, 1987.; prema Reed, 1991.). Tijekom prijašnjih godina, duhovnost postaje neizostavnim dijelom istraživanja koja su usmjerena kako na starenje, tako i na skrb o osobama starije životne dobi (Desmet, 2020.). Istraživanja na spomenutu temu prepoznaju središnji značaj duhovnosti za dobrobit osoba starije životne dobi (Hybels i sur. 2012.; prema Humboldt, 2014.) te prevalenciju duhovnih potreba u procesu starenja (Desmet, 2020.). Prolazeći kroz razdoblje starenja, osobe starije životne dobi sve manje emocionalno ulažu u neke izvanjske elemente, a ono duhovno, odnosno unutarnja dimenzija osobe, postaje sve istaknutija u percepciji i organizaciji životnih događaja starijih osoba (Reed, 1991.). Upravo zbog navedenog vrlo je važno

uključiti dimenziju duhovnosti u rad s osobama starije životne dobi. Duhovna perspektiva starijih osoba ključ je razumijevanja kako osobne, tako i društvene konstrukcije stvarnosti od njih samih te je vrlo važno da se osobe starije životne dobi upravo zbog vlastite duhovne percepcije poštuju i priznaju kao duhovna bića (Ruffing-Rah, 1984.; prema Reed, 1991.).

2. Duhovnost

2.1. Određenje pojma duhovnosti

Duhovnost kao jedna od dimenzija čovjekova života predstavlja područje od vitalnog značaja za čovjekovo funkcioniranje te se kao sveobuhvatna ljudska potreba prepoznaje kao prevažna da bi bila zanemarena ili neshvaćena (Praglin, 2004.). Tome se može dodati kako je duhovnost u svojoj srži jedan od aspekata pojedinčeva života koji se sastoji od traganja za odgovorima na fundamentalna pitanja ljudske egzistencije poput: *Koji je smisao života? Što se dešava poslije čovjekove smrti? Kako bi čovjek trebao živjeti i što je najvažnije u životu?* (Milivojević i Manić, 2019.)

Postoje brojne definicije duhovnosti koje reflektiraju njezine brojne dimenzije, ali definirajući duhovnost u području socijalnog rada, koristi se inkluzivni pristup. Iako ne postoji jedna opće prihvaćena definicija duhovnosti, prepoznaju se zajedničke značajke najčešće korištenih definicija. Duhovnost se odnosi na ljudsku potragu za smislom, svrhom i moralnim principima u odnosu na pojedinčeva najdublja uvjerenja i iskustva o prirodi stvarnosti (Nelson-Becker i Canada, 2008.). Jednostavnije rečeno, duhovnost se shvaća kao skup ideja koje okružuju osjećaj povezanosti, smisla, svrhe i nadilaženja samog sebe (Nelson-Becker i sur., 2003.; prema Malone i Dadswell, 2008.). Osobito intenzivno duhovno iskustvo često ima transpersonalni značaj, odnosno, to je iskustvo koje nadilazi granice tijela, ega i linearnog prostora i vremena, pritom prožimajući svakodnevicu ljepotom i značajem (Nelson-Becker i Canada, 2008.). Značenje pojma duhovnosti često se veoma razlikuje od pojedinca do pojedinca upravo zato što predstavlja duboko osobno iskustvo koje je neiskazivo, ali ujedno i neprenosivo na drugoga (Milivojević i Manić, 2019.). S obzirom na

shvaćanje duhovnosti u užem smislu, koje predstavlja aktivnost razvijanja duhovne sposobnosti čovjeka, svaki je čovjek izvorno duhovan te je u mogućnosti razvijati svoju duhovnost ako živi život po savjesti i istini (Leutar i sur., 2013.).

2.2. Razgraničenje duhovnosti i religioznosti

Vrlo je česta praksa izjednačavanja duhovnosti i religioznosti te korištenje navedenih termina kao istoznačnica, međutim važno je razgraničiti pojam duhovnosti od religioznosti te, unatoč nekim njihovim dodirnim točkama, svaki od pojmova koristiti zasebno. Kada govorimo o pojmu religioznosti, važno je naglasiti kako je on uži pojam od pojma duhovnosti te kao takav predstavlja organizirani sistem koji obuhvaća skup vjerovanja, vrijednosti i obrazaca ponašanja koji su karakteristični za neku zajednicu ljudi te se kao takvi prenose s vremenom (Nelson-Becker i Canada, 2008.). Kako navode Leutar i Leutar (2009.), religioznost se može promatrati i kao slijeđenje ideja koje se vežu uz određene transcendentale sadržaje prema nekim vlastitim i osobnim nahođenjima i usmjerenjima. Iako je u tekstu već navedena definicija duhovnosti, valjalo bi se dodatno osvrnuti na navedeni termin. Kao što je navedeno, duhovnost je širi koncept od religioznosti te se može zaključiti kako duhovnost između ostalog uključuje i religioznost. Duhovnost se promatra kao jedan od dijelova ljudske egzistencije, dio koji počiva u onostranosti svih materija koje pojedinčevom životu daju osjećaj smislenosti, međusobne povezanosti i pružaju nadu te, kao takva, za razliku od religije, predstavlja stvarno vršenu praksu koja osigurava iskustveni pristup u apsolutnoj stvarnosti (Leutar i Leutar, 2009.).

S obzirom na važnost razgraničenja navedenih dvaju pojmova valjalo bi istaknuti i neke elemente njihova razlikovanja, odnosno sličnosti koje nisu obuhvaćene navedenim definicijama, a koje ne trebaju biti zanemarene. Tako se, primjerice, razina religioznosti u većini slučajeva mjeri na izravan način, s obzirom na činjenicu kako se ona odnosi na učestalost izvršavanja određenih aktivnosti i rituala, dok duhovnost, koja je više usmjerena na osjećaj osobnog smisla života i odnosa prema višoj sili, mora biti mjerena neizravnim, osobno iskustvenim terminima (Zinbauer i sur., 1998.; prema Zimmer i sur., 2016.). Također, aktivnosti koje se vežu uz religioznost često se izvršavaju putem ili u povezanosti s formalnim institucijama dok se duhovne aktivnosti, kao dublje osobne, jednako mogu izvršavati kako u

sklopu formalnih institucija, tako i bez povezanosti s njima (Hidajat i sur., 2013.; prema Zimmer i sur.; 2016.). Među stručnjacima se prepoznaju dvije glavne diskusije o odnosu religioznosti i duhovnosti. S obzirom na to razlikuje se dijaloška duhovnost koja je čvrsto vezana uz religije, odnosno tradiciju, metafizičku predaju i kulturu dok se nadkonfesionalna duhovnost odriče duhovnog stava koji označavaju teologija, crkva, rituali, slike bogova i dogme (Leutar i sur., 2013.).

Naposlijetku, važno je napomenuti kako oba koncepta uključuju neku vrstu misaonih aktivnosti. Dok se, primjerice, kod religioznosti to može odnositi na molitvu i pjevanje, u posljednje se vrijeme uz duhovnost sve više veže pojam mindfulnessa i nekonfesionalne meditacije (Davidson i sur., 2013.; prema Zimmer i sur.. 2016.).

2.3. Duhovnost i profesija socijalnog rada

Kada se govori o duhovnosti kao konceptu, posebno se ističe i njen značaj u profesiji socijalnog rada koja je posebice usmjerena na dobrobit svakog pojedinca, a ako se dimenzija duhovnosti zanemaruje, predstavlja nepotpunu uslugu korisnicima. Unatoč tome, brojni stručnjaci profesije socijalnog rad i dalje su sumnjičavi kada je riječ o uključivanju dimenzije duhovnosti u provedbi profesije (Praglin, 2004.). Iako je socijalni rad kao profesija po svojoj prirodi interdisciplinarna znanost, i dalje se vode rasprave oko pitanja treba li ona uključivati duhovnost, ali i religiju u svoj rad (Praglin, 2004.). Kada je riječ o studijama religije i duhovnosti u profesiji socijalnog rada, one se ne odnose na prosuđivanje istinitosti o teologiji i prirodi stvarnosti, već se većina njih drži profesionalnih vrijednosti koje se odnose na poštovanje različitosti duhovnih perspektiva i zajednica te njihovom značaju personalne i socijalne dobrobiti dok se neke od njih bave i zanemarivanjem te iste duhovnosti te posljedicama takvog pristupa (Nelson-Becker i Canada, 2008.).

Profesija socijalnog rada, tek 80-tih godina dvadesetog stoljeća počinje svjedočiti povećanju interesa i potreba za primjenom različitih pristupa u uključivanju duhovnih i religioznih pitanja što odgovara trendu među korisnicima i praktičarima u istraživanju njihovih vjerskih korijena i duhovnog identiteta (Praglin, 2004.). Upravo je gerontologija, odnosno područje socijalnog rada koji se bavi osobama starije životne dobi, prepoznata kao jedno od područja u kojem je korištenje praksi

utemeljenih na vjeri od iznimnog značaja (Morgan i sur., 2008.). Složenost i promjena povezani s duhovnošću značajne posljedice imaju upravo za starije osobe. Vjerojatnije je kako su upravo starije osobe odrastale sa snažnim religijskim vrijednostima koje dominiraju javnom sferom, ali upravo su oni i posvjedočili padu vjerske pripadnosti među pripadnicima novijih generacija što je rezultiralo promjenama u društvu i promicanjem same religije i duhovnosti u privatnu sferu (Malone i Dadswell, 2018.). Unatoč zamijećenom padu utjecaja religije na život pojedinca, ali i samog društva u cjelini, potreba za religioznošću i duhovnošću i dalje se prepoznaje te izražava iako je prepoznavanje njihove važnosti pretežito usmjereno na privatnu sferu (Leutar i Leutar, 2009.).

2.4. Prepoznavanje aspekta duhovnosti kod starijih osoba

Kako tvrde neki teoretičari različitih znanosti, pojedinčev razvoj odvija se tijekom cijelog njegovog života što uključuje i razdoblje starenja. S obzirom na činjenicu kako razdoblje starosti sa sobom donosi različite fiziološke, psihološke, socijalne te ekonomske promjene, ali i gubitke, postavlja se pitanja s čime se povezuje čovjekov razvoj u vrijeme starenje, a odgovor se može pronaći upravo u unutarnjem svijetu pojedinca te njegovim duhovnim elementima (Milivojević i Manić, 2019.). Upravo je životna razvojna perspektiva starenja jedan od načina da se postigne potpunije razumijevanje duhovnosti kao jednog od resursa kasnijeg života (Reed, 1983.; prema Reed, 1991.).

Brojna istraživanja ispituju značaj duhovnosti za osobe starije životne dobi te njen značaj povezuju s brojnim drugim aspektima poput zdravlja, kvalitete života, religioznosti, socijalne potpore i drugo. Tako je istraživanje Jadidi i sur. (2015.), koje je ispitivalo povezanost duhovne dobrobiti i kvalitete života među starijim osobama, pokazalo kako je duhovna dobrobit čak 50,4 % sudionika na visokom nivou, a dobrobit njih 48,2 % na prosječnom nivou. Unatoč maloj pozitivnoj razlici u korist žena razlika u duhovnoj dobrobiti u odnosu na muškarce nije statistički značajna. Za razliku od ovih rezultata, istraživanje Bailly i sur. (2018.) pokazalo je kako ženske osobe starije životne dobi pokazuju viši nivo duhovnosti nego stariji muškarci, odnosno kako postoji statistički značajna razlika između muškaraca i žena. Nadalje, rezultati su pokazali kako duhovna dobrobit nije imala povezanost niti s jednom

demografskom varijablom, a u konačnici je ustanovljena pozitivna povezanost duhovne dobrobiti i kvalitete života među osobama starije životne dobi (Jadidi i sur.; 2015.). Također, provedeno kvalitetno istraživanje pokazalo je kako osobe starije životne dobi duhovnost pretežito doživljavaju kao nešto privatno i osobno te kako ljudi mogu imati unutarnji, direktan odnos s Bogom, neovisno o njihovoj religiji (Malone i Dadswell, 2018.). Mnogi sudionici iskazali su kako oni duhovnost više vežu uz intrinzične vrijednosti te se iskazuju kroz odnos prema drugima na međuljudskoj razini. Za mnoge sudionike duhovnost nije tek molitva ili iskazivanje nekih obilježja, već se ona demonstrira kroz ljudska djela bivajući pri tome obziran, dobar i ispunjen ljubavlju te na taj način oni duhovnost vide kao vodič za življenje života na određen način (Malone i Dadswell, 2018.). Starije osobe u navedenom istraživanju iskazuju kako duhovnost za njih predstavlja vid potpore u suočavanju sa izazovnim vremenima te im ulijeva nadu kako će sve biti uredu. Mnogi pretpostavljaju i pozitivan utjecaj duhovnosti kod bržeg oporavka od bolesti u starijoj dobi i to na način da im duhovnost osigura unutarnju snagu, utjehu i nadu što su ujedno i ključne komponente pozitivnog starenja (Malone i Dadswell, 2018.). Ranije spomenuto istraživanje Bailly i sur. (2018.) između ostalog pokazalo je pozitivnu povezanost religije i duhovnosti, odnosno one starije osobe koje su iskazale svoja religiozna uvjerenja, iskazale su i viši nivo duhovnosti u odnosu na one koji nisu iskazivali svoju religioznost. Osim povezanosti s religioznošću i spolom, istraživanje je ispitivalo i povezanost socijalne potpore te fleksibilnosti i duhovnosti između kojih se pokazala značajna pozitivna povezanost. Odnosno, one starije osobe, koje su iskazale viši nivo socijalne potpore i fleksibilnosti, također su iskazale i viši nivo duhovnosti (Bailly i sur.; 2018.).

2.5. Značaj i funkcija duhovnosti za osobe starije životne dobi

Prepoznavanje duhovnosti i njezinog značaja ističe se kao važno jer ona može utjecati na čovjekovu dobrobit u kasnijoj dobi te dopustiti starijim osobama da se u skladu s tim prilagode aspektima starenja, odnosno razumijevanje egzistencijalnih i duhovnih potreba starijih osoba, može utjecati na uspjeh u njihovom kasnijem životu (Malone, Dadswell, 2008.).

Promatrajući duhovnost u starijoj životnoj dobi, može se zaključiti kako se u starosti razvija nekoliko ključnih aspekata duhovnosti. Prije svega ono se odnosi na obraćanje pažnje na sadašnje trenutke i njihovo istinsko proživljavanje sada i ovdje, a također uključuje zahvalnost te spokoj, odnosno umijeće otpuštanja i prihvaćanja stvari onakvim kakve jesu (Milivojević i Manić, 2019.). Osim navedenog, duhovnost u starosti dovodi i do receptivnosti, odnosno prihvaćanja i pasivne dimenzije života kao i generativnost, odnosno imanje moći da ih drugi vide kao važne pojedince, posebice oni mlađi od njih (Milivojević i Manić, 2019.).

Upravo starije osobe referirajući se na pojam uspješnog starenja, koriste pojmove poput imanja pozitivne perspektive, sposobnosti suočavanja, neovisnosti, postojanje značajnih odnosa, imanje odnosa sa Bogom te smisla za duhovnost (Nelson-Becker, Canada, 2008.). Time se pokazuje u kolikoj mjeri je starijim osobama aspekt duhovnosti važan u njihovom starenju te prolasku kroz život. Aspekt duhovnosti u profesiji socijalnog rada doprinio je povećanju razumijevanja i prepoznavanju vrijednosti koje se odnose na dobrobit, poštovanje, ustrajnost te kulturu i socijalne raznolikosti (Morgan i sur., 2008.). Upravo se tijekom svog razvoja pristup, koji se temelji na tijelu, mislima i duhu, prepoznaje kao veoma važan u terapiji i postupku zacjeljivanja od strane stručnjaka profesije socijalnog rada.

Također, literatura sve više stavlja naglasak na ulogu duhovnosti u samom postupku liječenja, odnosno sve je veći interes za stjecanjem znanja o učincima duhovnosti na mentalno i tjelesno zdravlje, ali i dobrobit uključivanja korisnikove duhovnosti u tretman (Morgan i sur., 2008.). Utjecaj duhovnosti na zdravlje starijih osoba postaje sve veći predmet interesa pa se tako pojavljuju i brojna empirijska istraživanja na tu temu. Istraživanja su pokazala statističku povezanost između religioznosti, duhovnosti i zdravlja što je utjecalo na druga zdravstvena postignuća, a to se posebice odnosi na kardiovaskularno zdravlje koje je posebice u riziku kod starijih osoba (Zimmer i sur., 2016.). Također, ističe se i snažna povezanost duhovnosti i mentalnog zdravlja čovjeka pa se tako prepoznaje povezanost religioznosti i duhovnosti s pozitivnim ishodima depresije i anksioznosti, posebice kod starijih osoba (Zimmer i sur., 2016.).

3. Zanemarivanje duhovnosti i njezina uključenost u rad u profesiji socijalnog rada

3.1. Pojam duhovnog zlostavljanja/zanemarivanja

Pojam duhovnog zlostavljanja relativno je nov predmet istraživanja, a prvi put se pojavljuje 1990-ih godina prošlog stoljeća od strane crkvenog pastora i savjetnika na temelju promatranog fenomena njihove profesije. Oni su duhovno zlostavljanje definirali kao maltretiranje osobe koja je u potrebi za pomoći, potporom, ali ujedno i boljim duhovnim okruženjem, a što rezultira slabljenjem i smanjenjem duhovnog osnaživanja te osobe ((Johnson & Van Vonderen, 1991; prema Keller, 2016.). Također, smatra se kako je duhovno zlostavljanje počinjeno u trenutku kada se povrijedi dostojanstvo pojedinca i njegovo pravo na napredovanje, a sve u ime duhovnosti i duhovnog autoriteta (Dasa, 1999.). U samoj srži duhovnog zlostavljanja leži pojam kontrole, odnosno u takvoj situaciji zlostavljanja, smatra se kako osobe, koje duhovno zlostavljaju druge osobe, čine to kontrolirajući je za, kako oni smatraju, njezino dobro (Purcell, 2008.). Također, Poujolova definicija duhovnog zlostavljanja prepoznaje dva glavna elementa, a to su dominacija i pozivanje na božanski autoritet (Demasure, 2022).

U svojim počecima, pojam duhovnog zlostavljanja često se prepoznao samo u pogledu seksualnog zlostavljanja, međutim pojam duhovnog zlostavljanja ipak se odjeljuje od drugim oblika zlostavljanja kao poseban fenomen. Također, ističe se snažna povezanost duhovnog i psihičkog zlostavljanja te postoje naponi u njihovom jasnom razgraničavanju (Demasure, 2022.). Kao glavni element razlikovanja duhovnog i psihičkog zlostavljanja ističe se upravo duhovni element. Naime, dok se kod psihičkog zlostavljanja govori o kontrolirajućem, prisilnom i dominantnom ponašanju koje utječe na pojedinčevo psihološko stanje, duhovno zlostavljanje, uz utjecaj na psihološko stanje pojedinca, prouzrokuje značajan utjecaj na duhovnost i vjeru samog pojedinca te je to za mnoge najviše traumatizirajući aspekt zlostavljanja (Demasure, 2022).

Kada pak bi se duhovno zlostavljanje definiralo kroz aspekt osoba starije životne dobi, ono bi se odnosilo na korištenje pojedinčeve vjere i duhovnosti na način na koji dolazi do iskorištavanja, manipuliranja starijom osoba te njenog kontroliranja, ali također i ponašanja koja uključuju ismijavanje pojedinčevih vjerovanja te odnošenje s nepoštovanjem prema njihovoj duhovnosti u smislu ponašanja, ali i tradicija starijih osoba (Rusac, 2006.).

3.2. Zanemarivanje duhovnih potreba kod starijih osoba

S obzirom na sve gore navedeno valjalo bi zaključiti kako je duhovnost od velikog značaja za dio osoba starije životne dobi te bi stoga cjelokupan koncept duhovnosti kao takav trebao biti i prepoznat. Zapostavljanje duhovnosti u pružanju skrbi za starije osobe kod kojih je izražena potreba za duhovnošću dovodi do pojave negativnih osjećaja kod starije osoba, ali i blage depresije te osjećaja usamljenosti (Kvaal i sur., 2014.; prema Jackson Parker, 2022.). Duhovnost kao takva, veoma važna za pojedine osobe, treba se uvažiti ako je prepoznata ili identificirana kao potreba te kada je potreba za duhovnom skrbi kod osobe posebice izražena (Jackson Parker, 2022.). Područje duhovnosti važno je priznati već u samim počecima rada te ga integrirati u daljnji rad kada se prepozna potreba za tim (Oxhandler i sur., 2017.). Iako je ovo do sada bilo prilično zanemareno područje i nešto o čemu se ne vodi mnogo rasprava, za takvo nešto u dvadeset i prvom stoljeću više nema mjesta. Duhovnost i starenje trebali bi biti uzeti u obzir u radu svih pomažućih profesija što bi uveliko pomoglo i pri prepoznavanju pravih potreba starijih osoba, a u radu sa starijim osobama treba se prepoznati posebnost svakog pojedinca što sa sobom nosi i posebnost pojedinčeve duhovnosti te joj se kao takvoj treba i pristupiti (McDonnell-Naughton i sur., 2020.).

Osvrćući se na posebnost svakog pojedinca, valja nadodati kako profesionalci u svom radu sa starijim osobama trebaju biti svjesni činjenice kako njega koja se pruža osobi te njena uključenost u proces kao i uvažavanje njenog dostojanstva i poštivanje osobe bivaju važni tek kada su stavljeni u korelacijski odnos s onim što je osoba proživjela i što čini njezinu životnu priču (Tooth i Linell, 2012.; prema Štambuk, 2017.) pa tako i duhovnost, a ako je ona dio "priče" nekog pojedinca, nipošto ne smije biti zanemarena. Cjelovitost pojedinca uključuje kako fizičku i emocionalnu

tako i društvenu i duhovnu dimenziju te stoga ignoriranje bilo koje od navedenih komponenti može usporiti ili čak i onemogućiti proces pojedinčeva zacjeljivanja (Mohr 2006.; prema McDonnell-Naughton i sur., 2020.). Osim toga, socijalni radnici su ti koji bi trebali raditi na obrani psihološkog, fizičkog, emocionalnog, ali isto tako i duhovnog integriteta kao i dobrobiti svakog pojedinca (Leutar i sur., 2008.; prema Leutar i sur., 2013.).

Pozitivan utjecaj duhovnosti na različite aspekte života osoba starije životne dobi već je spomenut, a to dokazuju i brojna istraživanja koja potvrđuju kako uključivanje duhovnosti u tretman rada sa starijim osobama doprinosi njegovim pozitivnijim ishodima (Koenig i sur. 2001, 2012.; prema Oxhandler i sur., 2017.), ali također se pokazalo i kako brojni pojedinci žele raspravljati vlastitu duhovnosti te očekuju od stručnjaka da aspekt duhovnosti uključe u svoj rad s njima (Harris i sur. 2016.; prema Oxhandler i sur., 2017.). U literaturi se posebice raspravlja o zanemarivanju duhovnosti u radu osoblja domova za starije osobe kao i medicinskih ustanova. Kao glavni problem ističe se nedostatak resursa, ali i primjerenih obuka iz navedenog područja za osoblje spomenutih institucija koje bi omogućile primjereno zadovoljavanje zahtjeva za duhovnom podrškom od strane njihovih skrbnika, međutim većina starijih osoba smještenih u navedene institucije ostaje s nezadovoljenim potrebama u pogledu duhovnosti (Jackson Parker, 2022.). Unatoč tome, istraživanje Blomberg i sur. (2016.), pokazalo je kako većina osoba starije životne dobi, koje borave u domu za starije osobe, izražava želju za uključivanjem duhovnosti kao dijela skrbi unutar institucije, posebice oni koje nemaju dijagnosticirane nikakve mentalne poteškoće te s obzirom na to ne primaju nikakav oblik usluga mentalnog zdravlja (Jackson Parker, 2022.). Iako osoblje navedenih institucija često prihvaća važnost duhovne njege i s njome povezanih beneficija, njezina neučestala primjena u praksi ne može biti ne zamijećena (Balboni, 2013.; prema McDonnell-Naughton i sur., 2020.), a upravo su oni ti koji bi trebali predstavljati važan resurs osnaživanja za osobe starije životne dobi i koji bi podržavali njihova tradicionalna i kulturna uvjerenja te bi trebali znati iskoristiti resurse, koje same starije osobe posjeduju, na način da im pomognu u unapređenju i održavanju njihovog mentalnog zdravlja kao i njihove cjelokupne dobrobiti (Koenig, 2006.; prema McDonnell-Naughton i sur., 2020.).

3.3. Uključivanje aspekta duhovnosti u rad sa starijim osobama u profesiji socijalnog rada

Kao što je već istaknuto u radu, aspekt duhovnosti može biti od ključnog značaja u radu s osobama starije životne dobi. Ono što je upitno i oko čega se vode polemike, jest pitanje uključivanja aspekta duhovnosti od strane socijalnih radnika u radu sa svojim korisnicima. Postavlja se pitanje trebala li aspekt duhovnosti biti ključna sastavnica rada socijalnih radnika te koje su posljedice njegovog uključivanja, odnosno neuključivanja u radu sa starijim osobama.

Aspekt duhovnosti i religije prepoznati su i od strane Nacionalnog udruženja socijalnih radnika (NASW) kao jedne od komponenti kulturne raznolikosti, no o njihovoj integraciji u intervencijama socijalnog rada i dalje se vode rasprave (Wilkinson, 2012.). Usprkos postojanju podataka, koji upućuju na pozitivne stavove vezane uz uključivanje duhovnosti u područje socijalnog rada, mišljenja o njenoj ulozi u radu s korisnicima su i dalje podvojena pa stoga čak i stručnjaci, koji aspekt duhovnosti žele integrirati u svoj rad, nailaze na brojne prepreke koje ih u tome sprječavaju (Maureen Dwyer, 2008.). Kada su Derezotes i Evan (1995.) u svome istraživanju socijalne radnike pitali smatraju li kako se pokret duhovnosti sve više zamjećuje kod njihovih korisnika, njih čak 61 % na pitanje je odgovorilo pozitivnim odgovorom, stoga se može zaključiti kako su socijalni radnici svjesni pogođenih skupini s kojima u svom radu dolaze u kontakt te njihovog rastućeg interesa u području duhovnosti, no potrebno je skrenuti pažnju i na zabrinutost i opravdanja koja socijalni radnici imaju, a koja im mogu omogućiti ili ih pak spriječiti u tome da prepoznaju korisnikovu potrebu za duhovnošću (Maureen Dwyer, 2008.). Također, kako zaključuju Rice i McAuliffe (2009.), socijalni radnici aspekt duhovnosti i religije smatraju legitimnim dijelovima prakse te su u svoj rad spremni uključiti intervencije usmjerene na duhovnost (Wilkinson, 2012.).

S obzirom na činjenicu kako se pojam duhovnosti posebice povezuje s pozitivnim ishodima kod onih socijalnih radnika iz područja gerontologije, odnosno onih koji rade s osobama starije životne dobi, raspravlja se o tome kako bi upravo oni trebali koristiti sve relevantne snage prepoznate kod svojih korisnika kako bi razriješili prepoznate probleme (Hodge, R., i sur.; 2010.). Unatoč tome što većina socijalnih

radnika u radu sa starijim osobama uključuju duhovnu dimenziju barem u nekom obliku rada (Murdock, 2005.; prema Hodge, R., i sur.; 2010.), uključivanje duhovnosti u rad na etički i ispravan način predstavlja problem za socijalne radnike u radu s osobama starije životne dobi (Hodge, R., i sur.; 2010.). Ono što predstavlja najveći problem pri uključivanju duhovnosti u rad s korisnicima od strane socijalnih radnika, jest njihova nedovoljna educiranost o navedenom području.

Iako duhovnost možemo nazvati jednom od osnovnih dimenzija ljudskog razvoja, upravo je ta važna dimenzija uvelike zanemarena u edukacijskim programima socijalnog rada (Fraser, 2001.). Unatoč postojanju velikog interesa za korištenjem duhovnih snaga prepoznatih kod korisnika, socijalni su radnici, koji rade s osobama starije životne dobi, tijekom svog obrazovanja stekli vrlo malu, odnosno nikakvu obuku po pitanju duhovnosti (Sheridan, 2009.; prema Hodge, R., i sur.; 2010.). Baš kao što socijalni radnici moraju znati primjereno odgovoriti na ostale potrebe svojih korisnika, isto tako bi trebali biti spremni odgovoriti na duhovne potrebe svojih korisnika, međutim teško je za očekivati kako će na spomenute duhovne potrebe, baš kao i na sve ostale, moći adekvatno odgovoriti bez prethodne profesionalne pripreme za isto (Dudley & Helfgott, 1990.; prema Fraser, 2001.). Iako je, kako ističu Oxhandler i sur. (2015.), upravo obrazovanje drugi najvažniji prediktor profesionalčevih stavova i pogleda na integraciju duhovnosti u radu s korisnicima, tek je jedna trećina akreditiranih magisterija programa socijalnog rada, kako navode Moffatt i Oxhandler (2017.), tijekom posljednjeg desetljeća ponudila neki oblik usavršavanja koji se odnosi na duhovnost u socijalnom radu (Oxhandler, i sur., 2017.). Izostanak potrebnog usavršavanja i obrazovanja iz područja duhovnosti može dakako dovesti i do neželjenih posljedica. Ako ne posjeduju odgovarajuća znanja, socijalni se radnici u radu sa starijim osobama mogu upustiti u neetično obavljanje prakse i tako nesvjesno čak i prouzročiti štetu kod svojih korisnika (Hodge, i sur.; 2010.).

Nasuprot tome, ono što bi rad socijalnih radnika s osobama starije životne dobi trebao sadržavati i što bi poboljšalo njihovu suradnju u području duhovnosti, jest određenje etičkih vrijednosti koje su povezane s duhovnošću (Murdock, 2005.; prema Hodge, R., i sur.; 2010.). Hodge, R., i sur. (2010.). Spomenute etičke vrijednosti ocrtavaju se kroz tri glavna područja pri čemu se prvo odnosi na

poštovanje korisnikove autonomije, drugo uključuje dovoljnu kompetenciju u duhovnoj tradiciji korisnika dok je posljednje područje etičkih vrijednosti usredotočeno na vježbanje u granicama stručne kompetencije. Ocrtavanje takvih etičkih vrijednosti donekle mogu olakšati rad profesionalaca u radu s osobama starije životne dobi, ali svakako nisu dovoljne za kvalitetno zadovoljavanje korisnikovih duhovnih potreba. Ono što bi kompetentni profesionalci uistinu trebali posjedovati jest široka baza znanja o duhovnosti, a osim toga, trebali bi proći kroz sveobuhvatnu obuku koja uključuje etička pitanja vezana uz ovo područje, ali osim svega toga nužno je razvijati i vlastitu svijest o predrasudama koje posjeduju vezane uz područje duhovnosti (Praglin, 2004.). Osim što će takva stečena znanja stručnjacima omogućiti da ispoštuju korisnikovo pravo na samoodređenje i njegovu odluku hoće li ili neće aspekt duhovnosti uključiti u tretman, ono će i spriječiti potencijalno zlostavljanje od strane stručnjaka na način da oni korisniku nameću vlastite vrijednosti (Praglin,2004.).

Što se tiče prisutnosti duhovnosti u profesiji socijalnog rada, Leutar i sur. (2013.) proveli su istraživanje na području Republike Hrvatske čiji je glavni cilj bio ispitati poimanje duhovnosti i religioznosti od strane socijalnih radnika, ali također i primjenu te iste duhovnosti u praksi socijalnog rada. Istraživanje je pokazalo kako socijalni radnici duhovnost doživljavaju kao humani odnos prema čovjeku te. također, kako uz pomoć duhovnosti izgrađuju vlastitu osobnost. Također, sudionici istraživanja navode kako bi za kvalitetan rad s korisnicima trebali posjedovati osobine poput empatije, poštovanja, strpljivosti i ljubavi prema korisnicima, ali i vjerovanje u pozitivne rezultate vlastitog rada, a sve navedene vrline sudionici svrstavaju u duhovnu dimenziju čovjeka. Nalazi istraživanja su također pokazali kako je u radu socijalnih radnika važno imati svijest o duhovnosti kao bitnom obilježju pojedinčeva djelovanja te kako sudionici percipiraju duhovnost kao važan segment socijalnog rada. Što se tiče primjene duhovnosti u socijalnom radu, sudionici naglašavaju prisutnost nedovoljne osviještenosti profesionalca o duhovnosti u socijalnom radu, ali ujedno i izričitu potrebu njezine primjene. Važno je da se naglasak stavi upravo na prepoznatu izričitu potrebu za primjenom duhovnosti u radu s korisnicima u profesiji socijalnog rada kao i nedovoljnu osviještenost stručnjaka kao nešto na čemu se u budućnosti treba raditi.

4. Kada je duhovnost nezaobilazna u radu s osobama starije životne dobi?

Starost je razdoblje života koje sa sobom donosi brojne promjene u pojedinčevoj stvarnosti od onih fizičkih, psiholoških, socijalnih, do emocionalnih i okolinskih promjena. Određene promjene kod starijih osoba mogu izazvati pozitivne posljedice poput novih uloga bake i djedova koje preuzimaju, viška slobodnog vremena i slično, međutim starost je razdoblje života prepuno različitih promjena koje na starije osobe mogu djelovati negativno. Upravo se različita duhovna uvjerenja i prakse koriste u suočavanju s različitim gubitcima i promjenama karakterističnim za razdoblje starije životne dobi poput progresivnog opadanja tjelesnog zdravlja i povećanja pojedinčeve ovisnosti o drugima, a za koje bi različiti medicinski tretmani potencijalno bili manje djelotvorni (Petet, R., i sur., 2019.).

Jedna od promjena s kojima se osobe starije životne dobi često susreću u razdoblju starosti jest gubitak, odnosno smrt supružnika. Iskustvo gubitka partnera za posljedicu ima težak gubitak za osobu koji predstavlja psihološko stanje sveobuhvatne tuge (Biancalani i sur., 2022.). Takav težak gubitak supružnika često se smatra jednim od najrazornijih gubitaka koji osoba može doživjeti, a koji uvelike može prouzročiti narušavanje dobrobiti pojedinca te njegova normalnog funkcioniranja kao i proživljavanja različitih negativnih emocija poput tuge, bespomoćnosti, straha i ljutnje (Dutton i Zisook, 2005.; prema Damianakis i Marziali, 2011.), ali i pojave depresije (Segrist, 2008.; prema Damianakis i Marziali, 2011). Žalovanje, kao takvo, smatra se značajnim stresorom (Stroebe i sur., 2005.; prema Wortmann, H. i Park, L., 2009.) te se naglašava kako kod pojedinca može dovesti do obaranja pretpostavki kako je svijet dobronamjeran i smislen kao i utjecati na viđenje pojedinčeva mjesta u takvome svijetu (Schwartzberg i Janoff-Bulman, 1991.; prema Wortmann, H. i Park, L., 2009.). Iako iskustvo takvog gubitka isprva uzrokuje doživljaj tuge i boli, ono se može pretvoriti u priliku za osobni rast (Bonanno i sur., 2004.; prema Biancalani i sur., 2022.), a jedan od faktora koji omogućava takvu transformaciju jest upravo duhovnost koja nosi mogućnost olakšavanja posttraumatskog procesa rasta (Koenig, 2020.; prema Biancalani i sur., 2022.).

Osim spomenutog gubitka i procesa tugovanja vrlo je važno naglasak staviti i na mentalno zdravlje osoba starije životne dobi. Upravo su starije osobe te koje su posebice osjetljive na probleme mentalnog zdravlja (Zarit i Zarit, 2007.; prema Coelho i sur., 2022.) te se očekuje kako će jedna od pet osoba tijekom svoje kasne životne dobi doživjeti neki oblik mentalne bolesti (Center for Disease Control and Prevention, 2021.; prema Coelho i sur., 2022.). Sam se proces starenja doista usko povezuje s mentalnim zdravljem pojedinaca, odnosno starenje se povezuje s gubitkom osjećaja kontrole (Mirowsky, 1995.; prema McFarland, 2009.) kao i povećanja već spomenutih simptoma depresije kod osoba starije životne dobi (Mirowsky & Reynolds, 2000.; prema McFarland, 2009.). Napredovanje mentalnih poremećaje vrlo je pogubno po osobe koje ih doživljavaju, a mogu dovesti do invaliditeta, ali i značajnog broja suicida zbog čega Svjetska zdravstvena organizacija ističe kako bi mentalno zdravlje trebalo biti prioritet svih profesionalaca koji rade s njima (Coelho i sur., 2022.). Stoga, vrlo je važno poznavati faktore koji utječu na mentalno zdravlje osoba starije životne dobi tijekom procesa starenja kroz koji prolaze, a jedan je od njih i duhovnost. Duhovne su potrebe, naime, između ostalog, uvelike raširene i među starijim osobama s psihijatrijskim problemima, a njihovo nezadovoljavanje može dovesti do lošije kvalitete života, smanjenog zadovoljstva skrblju, ali i do povećanja potrebe za zdravstvenom skrbi (Peteet, R., i sur., 2019.).

Istraživanje, koje su proveli Damianakis i Marziali (2012.), ispitalo je utjecaj pohađanja terapijskih grupa vođenih od strane educiranih socijalnih radnika na proces žalovanja starijih osoba koji su izgubili svog partnera. Rezultati provedenog istraživanja dokazali su kako je duhovnost prepoznata kao važan faktor u životima starijih osoba što je samo potvrdilo prethodno provedena istraživanja na tu temu. Sudionici su kroz spomenuto istraživanje istaknuli pet tema koje se odnose na aspekt duhovnosti te na način na koji je duhovnost promijenila proces njihova žalovanja. Valja istaknuti kako istraživanje inicijalno nije bilo usmjereno na aspekt duhovnosti, već se ono pokazalo tijekom istraživanja kao važan aspekt u upravljanju gubitkom starijih osoba koje su žalovale za svojim preminulim supružnikom. Istraživanje je pokazalo kako su njegovi sudionici uspjeli savladati bolnu i tešku situaciju gubitka supružnika, ali ujedno i zadržati pozitivan učinak te se ponovno društveno angažirati

te održati nadu u svojim podmaklim godinama života. Također, pokazalo se kako su se starije osobe koje su pretrpjele smrt supružnika uspjele pomiriti i odati počast životu kakav su živjeli s izgubljenim supružnicima, a ujedno se i okrenuti budućnosti, ponovnim uključivanjem u nove društvene aktivnosti, ali i odnose.

S druge strane, istraživanje, koje su proveli Meisenhelder i Chandler (2002.), nastojalo je ispitati utjecaj ponašanja i stavova vezanih uz aspekt duhovnosti na sveukupno, opće zdravstveno stanje osoba starije životne dobi. Rezultati spomenutog istraživanja pokazali su pozitivnu povezanost kako ponašajne dimenzije duhovnosti, tako i stavova vezanih uz istu, te mentalnog zdravlja osoba starije životne dobi, odnosno, između ostalog, pokazalo se kako oni koji imaju višu vrijednost svoje vjere, imaju manju tendenciju da iskuse anksioznost i depresiju. Također, sustavni pregled i metaanaliza opservacijskih istraživanja, koje su proveli Coelho i sur. (2022.), završena je zaključkom kako su aktivnosti povezane s duhovnošću značajno povezane s mentalnim zdravljem osoba starije životne dobi, odnosno još se jednom zaključilo kako one starije osobe koje imaju veću razinu duhovnosti, doživljavaju nižu razinu depresivnih i anksioznih simptoma te kako izražavaju veće cjelokupno zadovoljstvo životom te društvenim odnosima, psihološko blagostanje te osjećaj za smisao života.

5. Zaključak

S obzirom na progresivan trend starenja stanovništva koji obilježava razdoblje u kojem živimo, paralelno s time raste i potreba za pružanjem adekvatne skrbi osobama starije životne dobi kako bi se one što lakše uspijevale nositi s procesom starenja kroz koji prolaze. Kada se govori o zadovoljenju njihovih potreba kao i pružanju skrbi, važno je u interakciji s njima uključiti različite aspekte kojima oni pridaju osobit značaj. Koristeći se holističkim pristupom, koji u svojoj srži sadrži ideju o promatranju osobe u njezinom okruženju, pri čemu se u obzir uzimaju psihološki, emocionalni, fizički kao i društveni aspekti koji određuju svakog pojedinca (Epple, 2003.; prema Morgan i sur., 2008.), važno je naglasiti kako ovakvo gledište zanemaruje duhovnu dimenziju, odnosno sagledavanje osobe iz nekog drugoga aspekta te time doprinosi negaciji osobe kao duhovnog bića (Morgan i sur., 2008.).

Duhovnost kao koncept vrlo je teško definirati te se u literaturi pronalaze brojne definicije samog pojma. Sažeto se može zaključiti kako duhovnost predstavlja čovjekovu potragu za smislom, svrhom i moralnim principima koji se sagledavaju u odnosu na pojedinčeva najdublja uvjerenja i njegova iskustva o prirodi stvarnosti (Nelson-Becker i Canada, 2008.) Takvo posebno intenzivno duhovno iskustvo često u sebi sadrži transpersonalni značaj, odnosno govori se o onome iskustvu koje nadilazi granice tijela, ega, kao i linearnog prostora i vremena (Nelson-Becker i Canada, 2008.).

Poseban značaj duhovnosti ističe se upravo kod osoba starije životne dobi što se uvelike reflektira na različite aspekte njihova života. Razdoblje starosti prožeto je brojnim promjena i izazovima koji se pojavljuju pred starijim osobama što potencijalno može dovesti do narušavanja njihova fizičkog i mentalnog zdravlja, ali i cjelokupne kvalitete njihova života. Kako navedena tema postaje sve veći predmet interesa različitih stručnjaka i istraživača, isto se tako pojavljuje i sve veći broj rezultata istraživanja koji upućuju na pozitivan utjecaj duhovnosti na osobe starije životne dobi. Tako se u literaturi mogu pronaći dokazi o povezanosti duhovnosti i zdravlja te njezinog utjecaja na zdravstvena postignuća što se posebice odnosi na kardiovaskularno zdravlje koje je u posebnom riziku kod starijih osoba, ali i povezanosti duhovnosti s mentalnim zdravljem pojedinca, odnosno s pozitivnijim ishodima depresije kao i anksioznosti (Zimmer i sur., 2016.).

S obzirom na spomenut značaj duhovnosti kod osoba starije životne dobi, važno je zaključiti kako aspekt duhovnosti ne smije biti zanemaren ili isključen iz života starijih osoba, osobito ne od strane stručnjaka koji dolaze s njima u kontakt. Ukoliko se aspekt duhovnosti zanemari u pružanju skrbi za starije osobe kod kojih je posebice izražena duhovna potreba, ono može dovesti do pojave negativnih osjećaja, pa čak i blage depresije, kao i osjećaja usamljenosti (Kvaal i sur., 2014.; prema Jackson Parker, 2022.). Ukoliko se ona kod pojedinca prepozna kao prijeka potreba te je potreba za duhovnom skrbi posebice izražena (Jackson Parker, 2022.), važno je aspekt duhovnosti uključiti već u samim počecima te ga integrirati u daljnji rad sa starijim osobama (Oxhandler i sur., 2017.). Iako se važnost i značaj duhovnosti često ističu u literaturi, važno je prepoznati njezinu neučestalost primjenu u samoj praksi (Balboni, 2013.; prema McDonnell-Naughton i sur., 2020.). Pomažuće profesije, baš

kao i ona socijalnog rada, trebale bi prepoznati aspekt duhovnosti te ga i uključiti u svoj rad s osobama starije životne dobi što bi pridonijelo i prepoznavanju stvarnih potreba starijih osoba kao i uvažavanju posebnosti svakog pojedinca, pa tako i njegove duhovne posebnosti (McDonnell-Naughton i sur., 2020.). Kako bi stručnjaci profesije socijalnog rada bili u mogućnosti adekvatno odgovoriti na duhovne potrebe svojih korisnika, važno je da budu dobro upoznati s pojmom duhovnosti te adekvatno educirani u navedenom području. Upravo je adekvatno obrazovanje među važnijim pokazateljima profesionalčevih stavova i integracije duhovnosti u rad s korisnicima (Oxhandler i sur., 2015.), a njezina je prisutnost u obrazovnim programima profesije socijalnog rada prilično zanemarena. Bez posjedovanja odgovarajućih znanja i vještina, socijalni radnici riskiraju neetično obavljanje prakse te, posljedično, moguće nanošenje štete kod svojih korisnika (Hodge, i sur.; 2010.).

Literatura

1. Bailly, N., Martinent, G., Ferrand, C., Agli, O., Giraudeau, C., Gana, K., i Roussiau, N. 2018. Spirituality, social support, and flexibility among older adults: a five-year longitudinal study. *International psychogeriatrics*, 30(12), 1745–1752.
2. Biancalani, G., Azzola, C., Sassu, R., Marogna, C., i Testoni, I. 2022. Spirituality for Coping with the Trauma of a Loved One's Death During the COVID-19 Pandemic: An Italian Qualitative Study. *Pastoral psychology*, 71(2), 173–185.
3. Bugari, S. 2022. DUHOVNOST I SOCIJALNI RAD. *Novi Muallim*, 13(52), 50-54.
4. Coelho-Júnior, H. J., Calvani, R., Panza, F., Allegri, R. F., Picca, A., Marzetti, E., i Alves, V. P. 2022. Religiosity/Spirituality and Mental Health in Older Adults: A Systematic Review and Meta-Analysis of Observational Studies. *Frontiers in medicine*, 9.
5. Damianakis, T., i Marziali, E. 2012. Older adults' response to the loss of a spouse: the function of spirituality in understanding the grieving process. *Aging & mental health*, 16(1), 57–66.
6. Dasa, B. 1999. Best Intentions — Dynamics of Spiritual Abuse. *ISKCON Communications Journal*, 7(2).

7. Demasure, K. 2022. The Loss of the Self—Spiritual Abuse of Adults in the Context of the Catholic Church. *Religions*, 13(6), 1-12.
8. Desmet, L., Dezutter, J., Vandenhoeck, A., i Dillen, A. 2020. Spiritual Needs of Older Adults during Hospitalization: An Integrative Review. *Religions*, 11(10), 1-27.
9. Dwyer, M. M. 2008. *Religion, spirituality, and social work: a quantitative and qualitative study on the behaviors of social workers in conducting individual therapy*. Magistarski rad. Northampton: Smith College.
10. Fisher, J. 2011. The Four Domains Model: Connecting Spirituality, Health and Well-Being. *Religions*, 2(1), 17-28.
11. Fraser, E. A. 2001. *Religion and spirituality in social work practice with older adults: A survey of social workers*. Magistarski rad. San Bernardino: Faculty of California State University.
12. Hodge, D., Bonifas, R., i Jing-Ann Chou, R. 2010. Spirituality and Older Adults: Ethical Guidelines to Enhance Service Provision. *Advances in Social Work*, 11(1), 1-16.
13. Humboldt, S., Leal, I., i Pimenta, F. 2001. Does spirituality really matter?: A study on the potential of spirituality for older adult's adjustment to aging. *Japanese Psychological Research*, 56(2), 114–125.
14. Jackson Parker, D. 2022. *Spirituality & the Elderly: Establishing a Mandatory Supportive Care Intervention*. Doktorska disertacija. Arizona: University of Arizona Global Campus.
15. Keller, H. K. 2016. *Development of a spiritual abuse questionnaire*. Doktorska disertacija. Denton: College of arts and sciences.
16. Malone, J., i Dadswell, A. 2018. The Role of Religion, Spirituality and/or Belief in Positive Ageing for Older Adults. *Geriatrics*, 3(2), 28.
17. Maureen Dwyer, M. 2008. *Religion, spirituality, and social work : a quantitative study on the behaviors of social workers in conducting individual therapy*. Magistarski rad. Northampton: Smith College.
18. McDonnell-Naughton, M., Gaffney, L., i Fagan, A. 2020. Spirituality and Caring for the Older Person: A Discussion Paper. *Journal of religion and health*, 59(6), 2775–2793.

19. McFarland, M.J. 2009. Religion and mental health among older adults: do the effects of religious involvement vary by gender? *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 65B(5), 621–630.
20. Meisenhelder, J.B., i Chandler, E.N. 2002. Spirituality and Health Outcomes in the Elderly. *Journal of Religion and Health*, 41(3), 243-252.
21. Milivojević, T., Manić, L.J. 2019. Putovanje ka smislu – Starenje i duhovnost. *Paradigma*, 2(2), 99-115.
22. Morgan, V., Berwick, H., i Walsh, C. 2008. Social Work Education and Spirituality: An Undergraduate Perspective. *Transformative Dialogues: Teaching & Learning Journal*, 2(2), 1-15.
23. Nelson-Becker, H., i Canda, R. 2008. Spirituality, Religion, and Aging Research in Social Work: State of the Art and Future Possibilities. *Journal of Religion, Spirituality & Aging*, 20(3), 177-193.
24. Jadidi, A., Farahaninia, M., Janmohammadi, S., i Haghani, H. 2015. The relationship between spiritual well-being and quality of life among elderly people. *Holistic nursing practice*, 29(3), 128–135.
25. Leutar, Z., i Leutar, I. 2010. Religioznost i duhovnost u socijalnom radu. *Crkva u svijetu*, 45(1), 78-103.
26. Leutar, Z., Leutar, I., i Turčinović, J. 2013. Iskustvo socijalnih radnika o duhovnosti u socijalnom radu. *Ljetopis socijalnog rada*, 20(2), 215-239.
27. Oxhandler, H., Polson, E., Moffatt, K., i Achenbaum, W. 2017. The Religious and Spiritual Beliefs and Practices among Practitioners across Five Helping Professions. *Religions*, 8(11), 237-257.
28. Oxhandler, H. K., Parrish, D. E., Torres, L. R., & Achenbaum, W. A. 2015. The Integration of Clients' Religion and Spirituality in Social Work Practice: A National Survey. *Social work*, 60(3), 228–237.
29. Peteet, J. R., Zaben, F. A., & Koenig, H. G. 2019. Integrating spirituality into the care of older adults. *International psychogeriatrics*, 31(1), 31–38.
30. Praglin, L.J. 2004. Spirituality, religion, and social work: An effort toward interdisciplinary conversation. *Social Thought: Journal of Religion and Spirituality in Social Work*, 23(4), 67-84.

31. Praglin, L.J. 2004. *Spirituality” and “Religion” in the Helping Professions: Who’s Defining the Terms?*. Rad pripremljen za konferenciju: American Academy of Religion Annual meeting, Person, Culture & Religion Group, San Antonio, Texas.
32. Purcell, C. B. 2008. *Spiritual Terrorism: Spiritual Abuse from the Womb to the Tomb*. Bloomington: AuthorHouse.
33. Reed, P.G. 2001. Spirituality and mental health in older adults: Extant knowledge for nursing. *Family and Community Health*, 14(2), 14-25.
34. Rusac, S. 2006. Nasilje nad starijim osobama. *Ljetopis socijalnog rada*, 13 (2), 331-346.
35. Štambuk, A. 2017. Starost i starenje u zrcalu duhovnosti. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 53(2), 142-151.
36. Wilkinson, C. 2012. *Spirituality and Religion in Social Work: Respondent Definitions*. Magistarski rad. Saint Paul: St. Catherine University.
37. Wortmann, H., i Park, L. 2009. Religion/Spirituality and Change in Meaning after Bereavement: Qualitative Evidence for the Meaning Making Model. *Journal of Loss and Trauma*, 14, 17-34.
38. Zimmer, Z., Jagger, C., Chiu, C. T., Ofstedal, M. B., Rojo, F., i Saito, Y. 2016. Spirituality, religiosity, aging and health in global perspective: A review. *SSM - population health*, 2, 373–381.